

VOYAGA YETMAGANLAR O'RTASIDA INTERNET QARAMLIGI VA ONLAYN HUQUQBUZARLIKLARNING MAXSUS PROFILAKTİKASIDA MAHALLA VA MAKTAB HAMKORLIGINI KUCHAYTIRISH

Madiraximova Mohinur Baxodir qizi

Toshkent shahar Mirzo Ulug'bek tumani IIOFMB Voyaga yetmaganlar masalalari bo'yicha katta inspektor-psixologi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21885136>

Annotatsiya. Mazkur maqolada voyaga yetmaganlar o'rtasida internet qaramligi, zararli kontent va onlayn huquqbuzarliklarning maxsus profilaktikasida mahalla va maktab hamkorligining hozirgi holati tahlil qilingan. Hamkorlikdagi mavjud kamchiliklar, ularning sabablari va oqibatlari o'rganilib, erta aniqlash, individual yondashuv, ota-onalar bilan ishlash, bo'sh vaqtni tashkil etish hamda raqamli xavfsizlik mexanizmlarini rivojlantirish bo'yicha amaliy takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: mahalla, maktab, hamkorlik, voyaga yetmaganlar, internet qaramligi, onlayn huquqbuzarlik, maxsus profilaktika, erta aniqlash, raqamli xavfsizlik.

Аннотация. В данной статье проанализировано современное состояние сотрудничества махалли и школы в специальной профилактике интернет-зависимости и онлайн-правонарушений среди несовершеннолетних. Изучены существующие недостатки сотрудничества, их причины и последствия, а также предложены практические рекомендации по развитию механизмов раннего выявления, индивидуального подхода, работы с родителями, организации досуга и цифровой безопасности.

Ключевые слова: махалля, школа, сотрудничество, несовершеннолетние, интернет-зависимость, онлайн-правонарушения, специальная профилактика, раннее выявление, цифровая безопасность.

Abstract. This article analyzes the current state of cooperation between the mahalla and the school in the special prevention of internet addiction and online offenses among minors. The existing shortcomings of cooperation, their causes and consequences are examined, and practical recommendations are offered for the development of mechanisms for early detection, individual approach, work with parents, organization of leisure time and digital safety.

Keywords: mahalla, school, cooperation, minors, internet addiction, online offenses, special prevention, early detection, digital safety.

1. Kirish (Introduction)

Bugungi kunda voyaga yetmaganlar o'rtasida internet qaramligi, zararli kontent ta'siri va onlayn huquqbuzarliklarning oldini olish dolzarb masalaga aylanmoqda. Yoshlarning kunlik hayotida raqamli muhitning kuchayishi, tengdoshlar ta'siri va oilaviy nazoratning zaiflashishi ularni virtual xavflarga ochiq qilmoqda [1].

Bola kunining katta qismini maktabda o'tkazadi, oilaviy muhit, bo'sh vaqti va mahalla ichidagi munosabatlari esa mahalla tomonidan kuzatiladi. Shu bois mahalla va maktab o'rtasidagi samarali hamkorlik maxsus profilaktikaning muhim omili hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida bolalar huquqlarini himoya qilish va yoshlarni sog'lom muhitda tarbiyalash davlat vazifasi deb belgilangan [2]. "Voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to'g'risida"gi Qonunda ham mahalla va ta'lim muassasalarining birgalikdagi faoliyati alohida ta'kidlangan [3]. Shu sababli internet bilan bog'liq xavflarning maxsus profilaktikasida mahalla va maktab hamkorligini kuchaytirish bugungi kunning muhim vazifasidir.

Tadqiqotning maqsadi – mahalla va maktab hamkorligining hozirgi holatini tahlil qilish, mavjud kamchiliklarni aniqlash va onlayn xavflarning maxsus profilaktikasi doirasida uni yanada samarali qilish yo'llarini ishlab chiqishdan iborat.

2. Tadqiqot usullari (Methods)

Tadqiqotda quyidagi usullardan foydalanildi:

- normativ-huquqiy hujjatlarni tizimli tahlil qilish;
- qiyosiy-huquqiy usul;
- mantiqiy-tahliliy usul;
- umumlashtirish va abstraksiya usullari.

Asosiy manbalar sifatida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi [2], Jinoyat kodeksi [4], Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeks [5], "Voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to'g'risida"gi Qonun [3], "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonun [6] hamda axborot xavfsizligi va bolalar huquqlarini himoya qilishga oid normativ-huquqiy hujjatlar olingan [7].

3. Natijalar (Results)

Tahlil natijalariga ko'ra, bugungi kunda mahalla va maktab o'rtasidagi hamkorlikda quyidagi asosiy kamchiliklar mavjud:

1. **Axborot almashinuvi sust.** Maktab psixologi yoki sinf rahbari o'quvchining internetdagi xulq-atvoridagi ogohlantiruvchi belgilarni (uyqu

buzilishi, darsdagi e'tiborsizlik, yopiq muloqot) aniqlaganida, bu ma'lumot mahallaga o'z vaqtida yetib bormaydi. Aksincha, mahalla oiladagi muammolar haqida bilinsa ham, maktabga tezkor xabar berilmaydi [3; 6].

2. **Erta aniqlash tizimi zaif.** Ko'p hollarda bola onlayn huquqbuzarlik yoki qaramlik belgilari aniq namoyon bo'lgandan keyingina e'tibor qaratiladi. Oldindan ogohlantirish mexanizmi to'liq ishlamayapti.

3. **Ota-onalar bilan ishlash tizimsiz.** Maktab va mahalla alohida-alohida ota-onalar yig'ilishi o'tkazadi, lekin raqamli xavfsizlik bo'yicha birgalikdagi, muvofiqlashtirilgan ish deyarli yo'q.

4. **Bo'sh vaqtni tashkil etishda muvofiqlashtirish yo'q.** Maktab sport va madaniy tadbirlar o'tkazadi, mahalla o'z tadbirlarini tashkil etadi, lekin ular bir-birini to'ldirmaydi. Natijada bola bo'sh vaqtini asosan internetda o'tkazadi.

5. **Raqamli xavfsizlik bo'yicha umumiy yondashuv shakllanmagan.** Zararli kontent, onlayn zo'ravonlik va yolg'on ma'lumotlar haqida tushuntirish ishlari alohida-alohida olib boriladi, birgalikdagi tizimli yondashuv yo'q [7].

Maxsus profilaktika talablariga ko'ra, xavf guruhidagi bolalar bilan ishlashda mahalla va maktab birgalikda harakat qilishi lozim [3]. Ammo amaliyotda bu hamkorlik ko'pincha rasmiy yig'ilishlar va hisobotlar bilan cheklanib qolmoqda.

4. Muhokama (Discussion)

Mahalla va maktab hamkorligini kuchaytirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur:

1. **Yagona axborot almashish tizimini yaratish.** Maktab psixologi, sinf rahbari va mahalla faollari o'rtasida xavf guruhidagi bolalar haqida tezkor ma'lumot almashish mexanizmini yo'lga qo'yish kerak. Har qanday ogohlantiruvchi belgi (davomatning yomonlashishi, xulq-atvordagi o'zgarish, internetdagi haddan tashqari faollik) darhol ikki tomonga yetkazilishi lozim.

2. **Birgalikda individual ishlash.** Har bir xavf guruhidagi bola uchun maktab va mahalla birgalikda individual profilaktika rejasini tuzishi kerak. Rejada bolaning oilaviy holati, do'stlari, bo'sh vaqti, internetdan foydalanish darajasi va psixologik holati inobatga olinadi.

3. **Ota-onalar bilan birgalikda ishlash.** Maktab va mahalla tomonidan ota-onalarga farzandlarining internetdan foydalanishi, do'stlari va bo'sh vaqti bo'yicha muntazam, birgalikdagi suhbatlar o'tkazish zarur. Amaliy maslahatlar va real misollar berish samaraliroq bo'ladi.

4. **Bo'sh vaqtni birgalikda tashkil etish.** Maktab va mahalla yoshlar uchun sport, madaniy, tarbiyaviy va kasb-hunar yo'nalishidagi tadbirlarni

birgalikda rejalashtirishi lozim. Bola maktabdan keyin foydali mashg'ulot bilan band bo'lsa, internetga haddan tashqari bog'lanish ehtimoli kamayadi.

5. **Raqamli xavfsizlik bo'yicha umumiy yondashuv.** Zararli kontent, onlayn zo'ravonlik va yolg'on ma'lumotlar haqida ota-onalar va o'quvchilarga birgalikda tushuntirish ishlarini olib borish kerak. Maktabda dars, mahallada suhbat shaklida bir xil yondashuvni qo'llash natija beradi.

6. **Natijalarni baholash tizimini joriy etish.** Hamkorlik natijalarini har chorakda birgalikda tahlil qilish va yangi chora-tadbirlar belgilash lozim. Bu tizim formal hisobot emas, balki haqiqiy natijaga asoslangan bo'lishi kerak.

Bu chora-tadbirlar amaldagi qonunlarning maqsadlariga to'liq mos keladi [3; 6] va maxsus profilaktikaning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

5. Xulosa (Conclusion)

Mahalla va maktab hamkorligini kuchaytirish – voyaga yetmaganlar o'rtasida internet qaramligi va onlayn huquqbuzarliklarning maxsus profilaktikasini samarali qilishning eng muhim shartlaridan biridir.

Agar axborot almashinuvi, individual ishlash, ota-onalar bilan birgalikdagi faoliyat, bo'sh vaqtni tashkil etish va raqamli xavfsizlik bo'yicha umumiy yondashuv tizimli yo'lga qo'yilsa, huquqbuzarliklarning oldini olish ancha osonlashadi. Bu esa nafaqat onlayn xavflar sonini kamaytiradi, balki yoshlarning sog'lom raqamli muhitda o'sishiga, huquqiy ongining oshishiga va mas'uliyatli shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 05.10.2020-y., 06/20/6079/1349-son. – URL: <https://lex.uz/docs/5030957>
2. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi (yangi tahrir) // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023-y., 03/23/837/0241-son. – URL: <https://lex.uz/docs/6451077>
3. O'zbekiston Respublikasining "Voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to'g'risida"gi Qonuni // 29.09.2010-y., O'RQ-263-son. – URL: <https://lex.uz/docs/1685726>
4. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi // 22.09.1994-y. (oxirgi o'zgartirish va qo'shimchalar bilan). – URL: <https://lex.uz/docs/111453>
5. O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi // 22.09.1994-y. (oxirgi tahrirlar bilan). – URL: <https://lex.uz/docs/97664>

6. O'zbekiston Respublikasining "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonuni // 14.05.2014-y., O'RQ-371-son. – URL: <https://lex.uz/docs/2387332>
7. O'zbekiston Respublikasining "Axborotlashtirish to'g'risida"gi Qonuni va bolalar huquqlarini raqamli muhitda himoya qilishga oid boshqa normativ-huquqiy hujjatlar // lex.uz. – URL: <https://lex.uz>

WOC
WORLD
ONLINE
CONFERENCES

